

Psihološko savjetovanje u srednjoj školi¹

Ivan Knežević²

*Edukativno-savjetodavni centar Auxilium (u sklopu PRONI centra za omladinski razvoj), Brčko;
NVO „Persona“, Banjaluka*

Psihološko savjetovanje, najkraće rečeno je metod, tj. primjena metoda i tehnika iz psihologije kao nauke i prakse, usmjeren na rad sa učenicima i prevazilaženje njihovih poteškoća. Savjetodavni rad, za razliku od psihoterapije, usmjeren je na konkretan problem, sa akcentom na personalno i interpersonalno funkcionisanje (emocionalni, socijalni, razvojni, zdravstveni problem i sl.). Psiholozi koriste niz tehnika za izgradnju odnosa, razgovora, komunikacije i promjena ponašanja sa ciljem poboljšanja mentalnog zdravlja učenika (ili kilijenta) ili poboljšanja odnosa unutar grupa i uopšte – ublažavanje subjektivnog osjećaja nelagode.

Posao psihologa je raznolik, i (barem “na papiru”) trebao bi se svoditi na sledeće aktivnosti:

1. Rad sa učenicima:

Savjetodavni rad sa učenicima (individualni i grupni); testiranje kognitivnih i drugih sposobnosti učenika; organizovanje vanškolskih aktivnosti i sl.

2. Rad sa roditeljima:

Pomaže roditeljima da prepoznaju i razumiju razvojne i individualne potrebe učenika i reaguju u skladu sa njima; pomaže u aktivnom uključivanju roditelja u život i rad škole.

3. Rad sa nastavnicima:

Prepoznaje specifične teškoće, ali i pozitivne strane školske klime i odnosa među zaposlenima; uvodi u rad različite programe rada koji podstiču kreativnost u radu nastavnika i učenika; uvodi u rad savremene metode provjere znanja učenika i njegovo praćenje; pomaže nastavnicima da prepoznaju i prevaziđu razvojne poteškoće učenika kao i da prevaziđu negativnu klimu u razredu; podstiče toleranciju za različitosti među učenicima i nastavnicima. Sve ove aktivnosti se obavljaju ili individualno sa nastavnicima kroz razgovor ili kroz učestvovanje na časovima odjeljenske zajednice.

4. Istraživački rad:

Doprinosi procesu samovrednovanja škole, izradi programa usmerenih na podizanje kvaliteta rada škole; osmišljava i sprovodi istraživanje povezano sa vaspitno-obrazovnom praksom i psihološkim specifičnostima učenika i nastavnika; učestvuje u istraživačkim projektima drugih institucija.

¹ Ovaj radni dokument kreiran je za potrebe gostujućeg predavanja održanog na PIM Univerzitetu, Banjaluka, 19.3.2015. godine u okviru predmeta „Psihologija djece s posebnim potrebama“ (odgovorni predmetni nastavnik: doc. dr Siniša Subotić), koji se realizuje u sklopu prvog ciklusa studijskog programa „Psihologija“. Dokument je interno recenziran i ulazi u sastav obavezne ispitne literature na navedenom predmetu za školsku 2014/2015. godinu.

² Adresa e-pošte autora: efremhas@gmail.com

5. Saradnja sa direktorom, pomoćnikom direktora i ostatkom stručnog tima škole (pedagog, defektolog, socijalni radnik)

Godišnji plan rada škole; pisanje izvještaja; izricanje vaspitno-displinskih mjera; planiranje određenih aktivnosti učenika i sl.

Srednja škola (kao i osnovna), u društvu percipirana kao prirodna sredina za tinejdžera, gdje će svaki od njih raditi na sopstvenoj socijalizaciji, postepeno gradeći svoju ličnost, u suštini, predstavlja (vrlo često), jedno jako stresno okruženje koje obiluje preprekama normalnom funkcionisanju i razvoju. Problemi u funkcionisanju učenika česta su pojava i, nažalost, ne nailaze uvijek na razumijevanje od strane zaposlenih u školi. Ovo je tako bez obzira na to da li su problemi postojali od ranije (i samo su preneseni u srednju školu) ili je riječ o tranzicijom uzrokovanim poteškoćama (promjena odjeljenja, nastavnika i sl) ili su, pak, rezultat djelovanja nekih drugih, spoljašnjih faktora (npr. porodični problem).

Kolektiv svake škole čini više desetina ljudi i realno je za očekivati da će svaki školski psiholog nailaziti na manji ili veći otpor i prepreke (ipak, ne treba zaboraviti da škola može imati više nastavnika matematike, maternjeg jezika, biologije, hemije, ali uvijek samo jednog psihologa, i ponekad može biti teško pronaći "saveznika").

Uzroci tom nepovjerenju mogu biti brojni. Naime, sami nastavnici, kao i većinski dio društva, nisu imuni na predrasude (ili bolje rečeno – fundamentalno nepoznavanje psihologije kao struke). Tako psiholozi od strane neupućenih često bivaju poistovjeđeni sa psihijatrima i podvedeni pod okrilje medicine, pa se tako i svaki problem koji psiholog želi da riješi posmatra kao neka "bolest" ili "poremećaj". Istovremeno, "tradicionalni" pristup obrazovanju i vaspitanju koji djecu/učenike često tretira kao "robote", koji moraju da sjede mirno i slušaju, bez uvažavanja individualnih razlika i potreba, i dalje je prilično jak i uticajan. Dosta nastavnika pripada toj "staroj gardi" koja i sama odrastala u dosta drugačijem sistemu (i društvenom i školskom), gdje se čak i na fizičko kažnjavanje gledalo blagonaklono, da ne govorimo o stavovima prema planu i programu koji, uz sve svoje mane (koje su očigledne i laicima) ima i dalje status "svetog pisma" u našim školama. Veliki jaz između učenika i nastavnika (i vremenski i filozofski) samo doprinosi toj polarizaciji i stvaranju klime "suprostavljenih strana" u školama. Zbog svega toga, psiholog se često nalazi "između dvije vatre" i dešava se da odlazak učenika kod psihologa u stvari predstavlja kaznu, a ne tendenciju nekog nastavnika za poboljšanjem komunikacije sa učenikom ili razriješenjem nekog problema. Zato je u početku rada ponekad potrebno edukovati i sam nastavni kadar.

Još jednu potencijalno veliku prepreku uspješnom savjetodavnom radu psihologa u školi predstavljaju sami roditelji, koji često savjete i sugestije psihologa posmatraju kao napad na njihove vaspitne metode. Kao česta reakcija roditelja javlja se negiranje postojanja bilo kakvog problema u ponašanju djeteta/mladića/djevojke. Roditelji često (svjesno ili nesvesno) bježe od svojih obaveza prema sopstvenom djetetu kroz prebacivanje odgovornosti za problematična ponašanja na školu. Većina školskih psihologa je zasigurno mnogo puta čula od roditelja kako je on kao otac ili majka "bepomoćan" i "ja njega pošaljem vama da ga nešto naučite", "vi ste tu kao škola da ga vaspitate" i slične komentare. Naročito je teška saradnja sa roditeljima bez ili sa nižim stepenom obrazovanja, a nerijetki su i slučajevi gdje su roditelji u potpunosti nezainteresovani za ponašanje svog djeteta, pa se dešava da roditelje najproblematičnijih učenika psiholog upozna u trenutku kada dođu da ispišu svog sina ili kćerku iz škole.

Dalje, nastavnici (alio roditelji) često ne prave razliku između pedagoga i psihologa, uprkos tome što nije teško razlikovati pedagoško-instruktivni rad od savjetodavnog i na taj način

razgraničiti uloge pedagoga i psihologa. Jedan od mogućih razloga ovoj neupućenosti je vjerovatno i taj da samo mjesto školskog psihologa kod nas postoji relativno odskora, ali opet, to samo po sebi govori o rigidnosti školskog sistema u prihvatanja i navikavanju na nove stvari, inovacije i unaprijeđenje obrazovanja uopšte, koji se često spominju kao nužni i od velikog značaja za obrazovni sistem...

Govoreći iz ličnog iskustva, i uzevši u obzir sve navedeno, savjetodavni rad sa učenicima je najbolje organizovati poput onog u “tipičnim” savjetovaništima, gdje bi oni dolazili jednom sedmično na razgovor, koji bi trajao jedan školski čas.

Neke od glavnih tema koje se obrađuju tokom seansi/razgovora sa učenicima mogu biti:

-Zlostavljanje (zanemarivanje i socijalno-emocionalna deprivacija, emocionalno i fizičko zlostavljanje);

-Vršnjački odnosi (odnosi sa prijateljima, partnerski odnosi);

-Školski problemi (konflikti sa nastavnicima, problem sa učenjem, anksioznost zbog usmenog odgovaranja, generalno nezadovoljstvo zbog kompulzivnosti i koncepcije škole); Najčešći razlog samog upućivanja učenika na razgovor kod psihologa od strane razrednog starješine ili bilo koga iz menadžmenta škole i jeste uglavnom školski uspjeh (tj. neuspjeh), gdje ocjene posluže kao indikator da se nešto dešava na psihičkom planu učenika. Sami nastavnici i jesu prvi koji bi trebali da primijete bilo kakvu promjenu u ponašanju i reagovanju učenika.

-Zavisnost i korišćenje psihoaktivnih supstanci (lična ilizavisnost u porodici, zavisnost u krugu prijatelja, sitni kriminal – preprodaja narkotika);

-Porodični odnosi (odnos roditelj-dijete, sibliški odnosi, gubitak u porodici, separacija od roditelja, roditelji u sukobu, finacijski problem porodice – dugovi roditelja, roditelji zavisnici);

-Psihosocijalne teme i mentalno zdravlje (dokolica, usamljenost, fizički izgled, negativna slika o sebi, poremećaj ishrane, fobije, anksioznost, depresivne faze, traganje za identitetom, samopovrijeđivanje);

-Podrška osobama iz osjetljivih društvenih grupa (nacionalne manjine, osobe iz LGBT populacije).

Psiholog u svom savjetodavnom radu ima slobodu da korsiti brojne tehnike vođenja razgovora. Sam process razgovora sa mladim osobama ponekad ide jako teško i obaviti dubinski intervju uvijek predstavlja izazov. Upravo zbog toga, preporučuje se konsultovanje brojne literature iz oblasti psihoterapije (npr., Kognitivno-bihevioralna terapija koji pruža praktično upotrebljive tehnike koje su od pomoći za samo započinjanje i struktuiranje razgovora – direktivni pristup/vođenje osobe kroz razgovor, ili vođenje KBT dnevnika). Psiholog, zbog direktivne prirode savjetodavnog rada, klijentima često daje “domaće zadatke” u vidu vođenja dnevnika ili usmjeravanja u procesu jačanja klijentove slike o sebi (rad na komunikacijskim vještinama, neverbalnoj komunikaciji i sl.). Broj seansi koji je neophodan da bi došlo do poboljšanja zavisi od kompleksnosti problema sa kojim se osoba suočava, i vremenskog intervala koji je potreban da se osoba “otvori” psihologu.

Prema potrebi, u zavisnosti od broja korisnika i poteškoća sa kojima se suočavaju, moguće je pokrenuti i grupnu terapiju (tzv. support grupe), naročito ako se radi o mlađim učenicima, a sa ciljem socijalizacije i građenja osjećanja povjerenja i osjećaja pripadnosti grupi. Na grupni rad prirodno se nadovezuju i psihološke radionice (asertivni treninzi, radionice o tehnikama opuštanja, vođenja dnevnika...).

Biti psiholog u srednjoj školi podrazumijeva veliku odgovornost. Mladi ljudi sa kojima saradujemo dolaze iz sredina koje su nama često nezamislive i sa takvim “backgroundom” kakav se viđa samo na filmu. Ponovo, govoreći iz ličnog iskustva, često se javlja osjećaj da ste jedino vezivno tkivo koje drži nečije emocionalno biće u jednom komadui pritisak koji osjećate je nezamisliv. Psihoterapijski fenomeni poput transfera i kontratransfera su gotovo svakodnevna pojava i često jednostavno morate ponijeti i kući sa sobom veliki dio posla. Tolika odgovornost i i distress koji je vjerni pratilac ovog zanata imaju svoju cijenu. Ipak, nagrada za sve što uradite dolazi u vidu iskrenog osmjeha, ponovo izgrađenog povjerenja i nade onoga ko vam se obratio za pomoć.

Kratak prikaz dva ilustrativna slučaja:

D.P., 17 godina

Upućena na razgovor kod psihologa zbog loših ocjena u poslednjih mjesec dana i izostanaka iz škole. Pored toga, tokom prethodne sedmice u dva navrata ušla u verbalni sukob sa nastavnicom maternjeg jezika (tokom poslednjeg sukoba navodno i opsovala i svojevolumno napustila čas). Negativne ocjene iz tri predmeta.

Roditelji razvedeni; živi sa ocem; otac je nezaposlen, a majka radi u Švajcarskoj (u intervalima od tri mjeseca; kada je majka u BiH boravi kod nje). Sud je dodijelio starateljstvo ocu, iako ona ne želi da živi sa njim, tvrdi da gotovo i ne komuniciraju. Ima starijeg brata, za kojeg kaže da često ima probleme sa zakonom, da ga rijetko viđa kod kuće i da sa njim nema dobru komunikaciju, jer je on navodno uvijek “uz oca”.

Vidljivi svježi tragovi posjekotina (samokažnjavanje) na obje podlaktice. Na pitanje zašto sebe povrijeđuje odgovara da to radi kada se posvađa sa ocem i da joj bude lakše kada se isječe. Izbjegava kontakt očima, uglavnom razgovara spuštene glave, djeluje jako uznemireno (lomljenje prstiju, lupkanje nogama). Prvi razgovor protiče jako teško, odgovara isključivo sa “da” i “ne” sa nesmanjenom nervozom. Na kraju, ipak pristaje da nastavimo sa razgovorima, po jedan školski čas svake sedmice.

Tokom drugog razgovora D.P. i dalje izbjegava kontakt očima, djeluje nervozno, ali je znatno pričljivija (odgovora detaljnije, iscrpnije). Odbija bilo kakvu komunikaciju sa ocem, jer kako kaže – otac joj se “gadi”. Priznaje da često krišom pregleda tuđe prepiske na kompjuteru i telefonu (očev nalog na fejsbuku, kao i mobilni telefon od majke) i da je tako saznala da se njen otac dopisuje sa djevojčicama koje su mlađe od nje. Navodi da njen otac tim djevojčicama piše “odvratne” stvari, da zbog toga ne želi biti blizu njega i da je prestala dovoditi svoje prijateljice kući jer ih on “čudno” gleda. Takođe navodi da se otac sam često raspituje za neke njene drugarice iz škole.

Nakon toga i otac i majka su pozvani u školu na razgovor kod psihologa. Tokom razgovora sa majkom, ona kroz plač potvrđuje da je i sama često mislila da je njen suprug pedofil i da je to glavni razlog njihovog razvoda. Na pitanje zašto je svoju kćer ostavila sa čovjekom za kojeg misli da je pedofil tvrdi kako je sigurna da on nju ne bi nikada povrijedio i kako nije imala izbora, jer je morala da radi u Švajcarskoj da bi prehranila sebe i D.P., i platila joj školovanje.

Otac odbija suočavanje sa majkom, više puta je naziva pogrđnim imenima, kako nju tako i prijateljice svoje kćerke. Tvrdi da je “sve uradio za njih”, a one mu vraćaju tako što bježe od njega i da on samo ne želi da mu se kćerka pretvori u “drolju” kakva je njena majka.

U narednih nekoliko susreta fokus je stavljen na ponovno povezivanje D.P. sa majkom, na uspostavljanje normalne komunikacije, gdje im je naglašeno da što više vremena provode zajedno. Svaki put su dolazile u paru na razgovor, gdje bi uz instrukcije i superviziju psihologa razgovarale o zajedničkim problemima i prevazilaženju istih.

Nakon mjesec i po poslije prvog razgovora sa D.P, učenica je popravila većinu svojih ocjena, nema pritužbi od strane nastavnika, odselila se od oca i prekinula svaki kontakt sa njim. Trenutno živi sa majkom, i obje potvrđuju da imaju dosta bolji odnos. Majka redovno dolazi u školu na informacije i telefonskim putem se posavjetuje sa psihologom, a D. povremeno dolazi na razgovor kada osjeti potrebu. Neophodno je praćenje ponašanja vjerovatno do kraja školovanja.

F.S., 16 godina

Upućena kod psihologa na razgovor zbog čestih sukoba sa učenicima. Ponavlja razred; ocjene trenutno dobre.

Roditelji razvedeni od njene sedme godine. Otac alkoholičar; majka se ponovo udala i iz novog braka ima dvoje maloljetne djece.

F.S. je do prije dvije godine živjela sa ocem, međutim tvrdi da je on oduvijek bio nasilan, naročito kada je pijan. Više puta joj je nanio ozbiljne povrede i njena najranija sjećana ukazuju i da je prema majci bio nasilan dok su bili u braku. Jedne večeri, otac je u stan doveo prijatelje i svi su bili pod djelovanjem alkohola. U jednom trenutku, jedan od očevih drugara je provalio u sobu od F.S., i ona je morala iskočiti kroz prozor u strahu da je on ne povrijedi. Doživjela je prelom noge i nakon toga otac je izgubio starateljstvo i od tog trenutka ona živi sa majkom. Uprkos svemu, nekoliko puta tokom razgovora kaže kako misli da je njen otac "dobar čovjek", samo je problem što puno pije.

Iako su prestala fizička zlostavljanja (sa ocem ne komunicira i odbija da ga vidi), tvrdi da je i život sa majkom i očuhom jako težak za nju. Konstantno je izložena uvredama i ponižavanju od strane majke, čak i prijetnjama da će je izbaciti iz kuće. Sama priznaje da je ponekad krišom odlazila od kuće da bi bila sa jednim momkom iz susjednog sela i kada je majka to otkrila, njihov odnos se naglo pogoršao.

F.S. je već tokom prvog susreta saradljiva, komunikativna i bez ustezanja razgovara o svojim poteškoćama. Navodi kako se osjeća mnogo bolje i opuštenije nakon razgovora, jer nije nikada imala priliku da se nekome povjeri, s obzirom na to da se ni u društvu ne osjeća u potpunosti prihvaćenom. Vidljivi tragovi posjekotina na podlakticama. Kako kaže, najčešće se siječe tokom škole, jer ne može izdržati pritisak na časovima, pa odlazi u toalet gdje se siječe žiletom po rukama i nogama. Tvrdi da ne razmišlja o samoubistvu, samo ponekad ne može izdržati "bol iznutra" i da joj zasijecanje kože pomaže da se osjeća bolje.

Majka odbija da dođe u školu, odbija da razgovara sa školskim psihologom i sve informacije u vezi sa F.S. dobija telefonskim putem od razrednog starješine.

U narednih nekoliko sedmice stanje F.S. se popravilo (što se tiče ponašanja u školi i izvršavanja školskih obaveza). Redovno je dolazila na savjetovanje (takođe, više puta su održana predavanja na časovima odjeljske zajednice, gdje je akcenat bio na odnosu između učenika u odjeljenju i uzajamnom prihvatanju i pomaganju). Uz instrukcije psihologa počela je voditi dnevnik. Sa majkom se i dalje često svađala, ali kako je bila druga smjena, gotovo pa da se i nisu viđale. Praćeno je i njeno ponašanje na praktičnoj nastavi gdje se počela izdvajati kao jedan od primjernih učenika, a posebno je pokazivala volju da pomaže učenicima sa posebnim potrebama kojih je u njenom odjeljenju bilo čak deset.

Nakon nekoliko mjeseci uspješnog savjetodavnog rada i velikog napretka u komunikaciji, ponovo je došlo do problema. F.S. je ušla u sukob sa jednom djevojkom iz odjeljenja (povod je bio neki mladić iz susjedne škole) i došlo je do fizičkog obračuna. Kako je F.S. već imala smanjeno vladanje (ukor nastavničkog vijeća) nakon ovog prekršaja je izbačena iz škola i samim tim je izgubila pravo na školovanje. Prema poslednjim informacijama od strane školskog policajca i socijalne radnice F.S je napustila majku i očuha i ponovo živi kod oca.